

Bir İmparatorluk Refleksi Olarak, 19. Yüzyılda Eğitsel Etkileşim ve Sonuçları

Hüseyin ŞİMŞEK¹

ÖZ

Bu araştırma, 19. Yüzyılda Osmanlı döneminde eğitsel etkileşim ve sonuçlarına ilişkin somut örnekler sunmak amacıyla yapılmıştır. Dönemin özgün kaynakları ve döneme ilişkin ikincil kaynakların kullanımıyla gerçekleştirilen araştırma sonuçları eğitsel etkileşiminin tarih boyunca devam ettiğini ortaya koymuştur. Araştırma sonuçları, Tarih boyunca benimsedikleri çeşitli dini inanışlar, içinde yaşadıkları geniş coğrafya ve kültürel çevre nedeniyle, Türklerin eğitimine dışarıdan bazı unsurların girmesine yol açtığını göstermiştir. Türklerin, fethettikleri ülkelerde hâkimiyet kurarken, mevcut kültür konusundaki anlayış ve hoşgörüsü bunda etkili olmuştur. Türklerin tarihsel yolculuğu, başlıca üç büyük medeniyet kavşağıyla kesişmiştir. Bu uygarlıklar, İslamiyet'i kabul etmeden önce *Uzak Doğu* (Çin ve Hint) *Uygarlığı*, İslamiyet'i kabullerinden sonra *Ortadoğu* (Arap, Fars ve İslam) *Uygarlığı* ve son olarak da 19. yüzyılda yakın ilişki kurdukları *Batı* (Avrupa) *Uygarlığı*dır. Bu üç büyük uygarlık belirli dönemlerde Türklerin eğitim konusundaki düşüncelerinin ve uygulamalarının değişmesinde etkili olmuştur.

Anahtar kelimeler: 19. Yüzyıl, eğitsel etkileşim, yenileşme Osmanlı dönemi.

Educational Interaction in the 19. Cenntury as an Emperorship Reflex

ABSTRACT

This research has been conducted with the aim of providing concrete examples related to educational interaction and its' conclusions in 19. Century during the Ottoman Period. The original sources of the period and the results of the search using the secondary sources related to the period have revealed that educational interaction has continued throughout the history. Research results has indicated that some of the elements from the outside had diffused the Turkish education because of the adopted various religious beliefs, wide geography and cultural environment in which they had lived throughout the history. While the Turks were dominating over the conquered countries, their understanding and tolerance on the current culture had been influential. Historical journey of the Turks had intersected on three major great civilizations. These civilizations are the Far East (China and India) Civilization before accepting Islam; the Middle East (Arabian, Persian and Islam) Civilization after the acceptance of Islam; and finally Western (Europe) Civilization with which they established a close relationship in the 19th century. These three great civilizations had been effective in changing the Turks' ideas on education and practices in certain periods.

Keywords: 19. Century, educational interaction, modernization, Ottoman period

---

¹ Yrd.Doç.Dr., Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü,
husimsek@hotmail.com

GİRİŞ

Tarih boyunca bütün toplumlar, karşılaştıkları diğer kültürlerle az ya da çok etkileşim içinde olmuşlardır. İnsanda var olan öğrenme güdüsü, etkileşimi kolaylaştıran en temel faktör olmuştur. Etkileşim sonucu ortaya çıkan paylaşım, yüzyıllar boyunca uygarlık adına, önemli birikimler kazandırmıştır. Türkler söz konusu olduğunda, köklü bir eğitim geçmişinden ve tarihsel olarak açık bir kültürel etkileşimden söz edebiliriz. Bu etkileşim, güçlü uygarlıkların Türkler üzerinde yarattığı dönüştürme süreci olduğu kadar, akılcı bir gereksinime dayalı, zengin bir tecrübe birikimi de kazandırmıştır. Türklerin tarihsel yolculuğu, başlıca üç büyük medeniyet kavşağıyla kesişmiştir. Bu uygarlıklar, İslamiyet'i kabul etmeden önce *Uzak Doğu* (Çin ve Hint) *Uygarlığı*, İslamiyet'i kabullerinden sonra *Ortadoğu* (Arap, Fars ve İslam) *Uygarlığı* ve son olarak da 19. yüzyılda yakın ilişki kurdukları *Batı* (Avrupa) *Uygarlığı*dır. Bu üç büyük uygarlık belirli dönemlerde Türklerin eğitim konusundaki düşüncelerinin ve uygulamalarının değişmesinde etkili olmuştur. Türklerin farklı uygarlıklarla etkileşim içinde olmaları, onların dışa açık değişimci özelliklerinin bir yansıması olarak görülebilir.

YÖNTEM

Bu araştırma, 19. Yüzyılda yaşanan eğitsel etkileşim konusuna ışık tutmak üzere gerçekleştirilmiştir. Araştırma 19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde yaşanan eğitsel etkileşimleri incelemek, eğitsel etkileşimin düşünsel dayanakları ve etkileşimin somut göstergelerini ayrıntılı biçimde ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma tarama modeline dayalı olarak, doküman incelemesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel kaynakları konuya ilişkin resmi belgeler, bu dönemle ilgili yapılmış diğer araştırmalar ve konu hakkında önemli bilgilerin bulunduğu süreli yayınlardır.

BULGULAR

Büyük Etkileşim ve 19. Yüzyıl Tecrübesi

Türk eğitim tarihindeki büyük etkileşim, 19. yüzyılda karşımıza çıkar. Bu yüzyılda görülen etkileşimin temel özelliği, doğrudan bir etkileşim olmasıdır. 19. yüzyılda görülen eğitsel etkileşimin iki önemli boyutu vardır. Bunlardan ilki, Osmanlı Devletinin Avrupa ile etkileşimi, diğeri ise Türklerle azınlıklar arasındaki etkileşimdir.

Avrupa ile etkileşimde üç önemli kitlenin etkisinden söz edilebilir. Birinci grup; Avrupa'yı yakından tanıyan devlet adamları, ikinci grup ise aslen Avrupa kökenli olup Müslümanlığı seçen aydınlardır. Etkileşimin üçüncü önemli ayağını ise Osmanlı topraklarında yaşayan ve Avrupa ile yakın ilişkiler içerisinde bulunan azınlıklar oluşturur. Bunlar dışında, Avrupa'dan devlet eliyle davet edilen yabancı öğretmenleri de saymak gerekir. Zira ilk defa Batı tarzında kurulan okullarda, öğretim yapacak nitelikli öğretmenler bulunamadığından, Avrupa'dan öğretmenler getirilmesi yoluna gidilmiştir (Akyüz 2007:152).

19. Yüzyılda Eğitsel Etkileşimin Önemli Merkezleri ve Somut Göstergeleri

19. yüzyılda eğitsel etkileşimin düşünsel temellerini sağlamlaştıran kentler İstanbul, İzmir ve Selanik'tir. İstanbul, başkent olmanın da avantajını kullanarak, etkileşim konusundaki en elverişli kentlerin başında geliyordu.

19. yüzyılda İstanbul'da etkileşimin izlerini her alanda görmek mümkündür. Bu etkileşim sayesinde başta edebiyat, sanat ve musiki alanında olmak üzere önemli değişimler yaşanmıştır. 1793 yılında Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un kurulmasıyla birlikte, Türk resim sanatında batılılaşma etkileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu okulun programında yer alan resim derslerinin okutulması, Batılı anlamda resim sanatının Osmanlı'ya girişinde etkili olmuş, eğitim için Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin ülkeye dönüşleriyle birlikte sanat alanındaki Batı etkisi güçlenmiştir. Ancak Türk resminin Batılılaşmasındaki asıl gelişme, öğretmenlerinin önemli bir kısmını Batılıların oluşturduğu Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kurulmasından sonra yaşanmıştır (Genç 2006). Müzik alanındaki ilk yenileşmeler, 1797 yılında kurulan Nizam-ı Cedid içerisinde Boru-Trampet takımının oluşturulması ve 1826'da Mızıkay-ı Hümayun'un kurmasıyla başlamıştır. 1831'de Mızıkay-ı Hümayun'un başına G. Donizetti getirildikten sonra çok sesli müziğin devlet eliyle kurumlaştırılması sağlanmıştır. Bu uygulamayı, Mızıkay-ı Hümayun'da görev alanların, müzik eğitimi için Avrupa'ya gönderilmesi izlemiştir, 19. yüzyıldaki müzik eğitimi, yurda dönen bu gençler tarafından yürütülmüştür (Özcengiz 2006). Batı edebiyatı, 19. Yüzyılda, şair ve yazarlara ilham kaynağı olmuş; bu dönemde Türk edebiyatı, Batılılaşma fikrini yoğun biçimde ele almaya başlamıştır. Tanzimat'la birlikte romanlarda Batılı yaşam tasavvurları öne çıkmaya başlamış, Fransız dili ve edebiyatını öğrenmek, günlük hayatta ve edebiyatta Batılı kavramları kullanmak, dönemin edebiyatçıları arasında bir moda haline almıştır (Karabulut 2008).

19. yüzyılda açılan okullarda hep Batı etkisi vardır. 1826 yılında hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin girişimleri ile açılan *Tip Okulu* (Tiphane-i Amire ve Cerrahane-i Mamure), 1831'den itibaren, Topkapı Sarayı içinde *Sade de Calère*'in yönetiminde, Fransızca öğretim yapmaya başlamıştır. Fransa örneğine göre öğretim yapan bir başka okul, 1834 yılında açılan *Mekteb-i Harbiye*'dir. Üstelik bu okul, 1884 yılında Almanya vatandaşı, subay Von der Goltz tarafından Alman sistemine göre yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca, 1842 yılında Prusyalı bir uzmandan yardım alınarak bir *Askeri Baytar Mektebi*, 1847'de ise, Amerikalı, Fransız ve Ermeni uzmanların görevlendirildiği *Ziraat Okulu* açılmıştır. Bu Türk ve Hıristiyan çocukları birlikte alınmıştır. 1857'de iki Fransız orman mühendisinin yönetiminde bir ormancılık kursu açılmış, burası daha sonra *Orman Mektebi*'ne dönüştürülmüştür (Akyüz 2007:171). Bu okulların açılması, Avrupa ile doğrudan etkileşim için iyi bir fırsat yaratmış; bu okullarda öğretim yapacak nitelikli öğretmenler bulunmadığından, Avrupa'dan getirtilen öğretmenlere görev verilmiştir. Ancak öğretim dili sorunu nedeniyle, istenilen başarı elde edilememesi üzerine, 1830 yılı başlarında, Harbiye ve Mühendishaneden seçilen 150 kadar öğrenci, Viyana Paris ve Londra gibi Avrupa'nın önemli merkezlerine eğitim için gönderilmiştir (Akyüz 2007:152).

Eğıtsel etkileşim konusundaki önemli gelişmelerden birisi, sivil okullarda yabancı dil öğretimidir. 1839 yılında açılan *Mekteb-i Maarif-i Adliye*'nin programında Fransızca dersine yer verilmiştir (Ergin 1977:394-406). II. Abdulhamit döneminde, Fransızca Rüştıyelerde zorunlu ders olmuştur (Özkan 2010). 1868 yılında Fransızca eğitim yapılan bir okul, *Mekteb-i Sultani* açılmıştır. Hıristiyan öğrencilerin de devam edebilecekleri bu okulun kuruluşunda, Fransa devletinin parasal yardımları olmuştur. Üstelik okulun açıldığı sene Padişah Abdülaziz Fransa'da seyahattedir (Ay 2007). Fransız liseleri model alınarak açılan okulda dersler Fransızca verilmekte, yöneticisi ve öğretmenlerinin çoğu Fransızlardan oluşmaktaydı. Okulda Müslüman, Rum, Ermeni, Musevi öğrenciler Fransız dili ve kültürü içinde birbirine yakınlaştıracak, *Osmanlılaştırarak* bir kurum olması bekleniyordu. Okulun açılışında 150 Müslüman ve 150 gayr-i Müslim öğrencinin okutulmasına karar verilmişti (Berkes 1978:214).

Eğıtsel etkileşim konusundaki bir başka somut örnek Batı kaynaklarından yararlanarak ders kitabı hazırlanmasıdır. Bu amaçla 1851 yılında *Encümen-i Daniş* adıyla bir komisyon kurulmuş, başına, Batıyı iyi tanıyan ve batı dillerini bilen *Ataullah Efendizâde Şerif Efendi* getirilmiştir. Encümen-i Daniş'in yabancı üyeleri arasında dünyaca ünlü lügatçi J. W. Redhous, tarihçi Hammer ve Bianchi gibi tanınmış şarkiyatçılar bulunmaktadır. Bunların yanında komisyonda Rum ve Ermeni üyeler de bulunmaktadır (Unat 1964:20). 1864'de Maarif Nazırı Ethem Paşa'nın talebi üzerine Avrupa'da okutulan kitapları tercüme etmek üzere bir heyet kurulmuştur (Berker 1945:56). Ders kitaplarının tercüme edilmesi çok ciddiye alınmış, kitap tercüme edenlere mükâfat verilmesi için bir komisyon dahi kurulmuştur (Tasviri-i Efkâr 1281:1-3). 1869 yılında çıkarılan *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*'nde, ders kitaplarını telif ve tercüme etmek üzere, sekiz kişiden oluşacak *Dairey-i İlmiye* adında bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır (Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 1869). Nizamnameye göre tercüme komisyonu biri dâhili, diğeri harici olmak üzere iki guruptan oluşacak, Fransızca bilen bir kâtip görevlendirilecektir. Dâhili üyeler Arapça, Yunanca veya Latince gibi lisanlardan birini bilmek veya batı dillerinden birine vakıf olmak zorundadır (Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 1869). Bu uygulamanın hayata geçirilmesi için gazetelere ilan verilmiş, 1870 yılında çıkarılan Telif ve Tercüme Nizamnamesi ile ilkokul ders kitaplarının yazılmasına dair şartname hazırlanmıştır (Takvim-i Vekayi 1870).

Bir diğerk etkileşim örneği 19. Yüzyılda gayr-i Müslimlerin Türk okullarına gitmeleridir. Gayr-i Müslimlere ilk defa kapılarını açan Tıbbıye'dir. Eğitimin ağırlıkla Fransızca yapıldığı bu okulun öğretmenlerinden bazıları gayr-i Müslimlerden ve Avrupalılardan oluşmaktadır. Azınlıkların yabancı dillere hevesli olmaları onların bu okulu tercihlerinde etkili olmuştur (Ergin 1977:16). Azınlıklar Türkler eliyle açılan okullara girişte daha çok ticari ve ekonomik yönünü dikkate almışlardır. Sözelimi Tıp ve Eczacılık Mekteplerine kolayca ilgi gösterirken, diğerklerine mesafeli yaklaşmışlardır. Azınlık çocuklarının Türk okullarına alınmaları tartışmalar doğurmuştur. Öncelikle gayr-i Müslim

çocuklarının Müslüman çocuklarla aynı dershanede okuyup okuyamayacakları ve aynı koğuşu paylaşıp paylaşamayacakları her iki taraf açısından tereddütle karşılanmış; hekimbaşından izin alındıktan sonra kayıtları yapılmıştır. Ancak Yahudiler için sorun kolay çözülememiş; 1846 yılında kendileri için ayrıca yemek pişirileceği kabul edilince onlar da bu okula öğrenci göndermişlerdir (Ergin 1977:727). Tıbhâne-i Amire bünyesinde açılan ebe okuluna 26 Gayrimüslim kız kaydolmuştur. Bu okulda iki Avrupalı bayan ebe de öğretmenlik yapmıştır (Ergin 1977:541-542).

Ergin'e (1977) göre Yahudiler Galatasaray Lisesi açıldığında da benzer direnci göstermişlerdir. Nitekim bu okulun ilk müdürü olan Fransız Ms. De Salv bir makalesinde, Yahudilerin çocuklarını bir Hristiyan'ın yönetimindeki Müslüman mektebine göndermekte tereddüt yaşadıklarını yazmıştır. Burada da özellikle yemek hassasiyeti önemli rol oynamıştır. Bu taassup yalnızca Yahudilere has değildi. Çocuklarının ahlakının bozulacağını düşünen Katolikler de çocuklarını Mekteb-i Sultani'ye gönderme konusunda tutucu davranışlardır.

Selanik ve Etkileşim

Eğitsel etkileşimin güçlü olduğu merkezlerden birisi de *Selanik*'tir. Bu dönemde Selanik, parlak bir dönem geçirmiş, *yenilikçi* okulların açılması ve sanayinin adım adım kurulmasıyla modernleşme sürecini tüm boyutlarıyla yaşamıştır (Anastasiadou 2001:3). Selanik'in etkileşime açık en önemli özelliği, kozmopolit nüfus yapısıdır. Kentte Türkler, Yahudiler, Frenkler ve Rumlar yaşamaktadır (İyice 1981:466). Selanik'teki azınlıklar, Avrupa'yı yakından tanımaları ve Avrupa ülkeleriyle güçlü bağları sayesinde gelişmiş öğretim programları ve modern öğretim yöntemlerinin uygulandığı yeni ve modern okullar açmışlardır.

Selanik'te Modern Okullar ve Etkileşim

Selanik'te eğitsel etkileşim konusundaki en önemli gelişme, Avrupa tarzında modern okulların açılmasıdır. Ancak bu konudaki öncülük azınlıklardadır. 19. Yüzyıla gelinceye kadar, ağırlıklı din eğitimi veren azınlıklar çok sayıda okul açmışlardır (Özbek 2000:114). Bu okulların yeterince işlevsel olmadığını gören ve Avrupa'yı iyi tanıyan azınlıklar, yeni okullar açma yolunu seçmişlerdir. Esasen inanç birliği ve ticaret konusunda Batıyla yakın temas içinde olmaları, azınlıklara eğitsel anlamda Batıyla etkileşim için elverişli bir ortam sunmaktaydı. Bu avantajdan yararlanan azınlıklar *modern* anlayışta birçok okul açmışlardır (Anastasiadou 2001:3). Bu okullar gerek yöntem ve içerik, gerekse fiziksel altyapı bakımından sahip olduğu üstünlük sayesinde, kısa sürede yaygınlaşmıştır. Bu gelişmeyi kolaylaştıran en önemli etken, Batıda eğitim görmüş ve Batılı değerleri benimsemiş *laik entelektüellerin* giderek artmasıdır (Yumul ve Balı 2001:362).

Ancak azınlıkların modern okul açma girişimleri, sancılı olmuş, yenilikçi ve liberal görüşlü Yahudi aydınlarıyla muhafazakâr görüşlü hahamlar arasında mücadele yaşanmıştır. Yenilikçi okulların açılmasında aristokrat bir aileden gelen ve Floransa'da ve Piza'da tıp eğitimi alan Allatini öncülük yapmıştır.

Allatini, 1856 yılında, Talmud Torah'ın ek bölümlerinden birinde, Fransızca ve Türkçe eğitim veren *Lippman Okulu* adıyla bir okul açmıştır. Strazburglu haham Lipmann'ın katkılarıyla açılan bu okul, Yahudiler tarafından Selanik'te açılan ilk modern okuldur. Bu okul sayesinde varlıklı ailelerden gelen genç Yahudiler, yabancı dil öğrenme imkânı bulmuşlardır. Lippmann, bir yandan modern yöntemlerle çocukları eğitirken, bir yandan da eski öğretmenlere yeni öğretim yöntemlerini öğreterek, yenilikçi bir eğitim kadrosunun yetişmesini sağlamıştır. Ancak bu durumdan hoşlanmayan dindar Yahudilerin ve tutucu hahamların tepkisi nedeniyle, okul 1861 yılında kapanmak zorunda kalmıştır. Lippmann, Selanik'te kaldığı beş yıllık süre içerisinde Avrupalı şirketlerle yazışabilecek düzeyde yabancı dil bilen, iyi eğitilmiş bir grup yetiştirmeyi başarmıştır (Veinstein 1999:75).

1874'te, katı muhafazakâr kişiliğiyle tanınan haham başı Acher Kovo'nun yerine, görece liberal görüşlü Aanon Gattenyo'nun geçmesinin ardından, Allatini kısa sürede Selanik'te ikinci bir okul açmıştır. Yeni okulun finansmanı, *Alliance Israelite Universalle*, Anglo-Jewish Derneği ve Selanik Yahudi Cemaati tarafından sağlanmıştır. Bu gelişme, Selanik'teki Yahudi eğitim kurumlarının çağdaşlaşması için yeni bir çıkış açmış, kent merkezinde ve kenar mahallelerinde yeni okullar açılmıştır. Bu okulları, tehdit olarak algılayan ve cemaat içerisindeki ayrıcalıklı konumlarını yitirmek istemeyen kimi hahamlar, Avram Gattenyo'yu görevden uzaklaştırmayı başarmışlar ancak cemaat içerisinde yenilikçi eğitim talepleri giderek artmıştır. Bu talepler üzerine Allatini, bir yıl sonra, İtalya krallığından sağladığı destek sayesinde Selanik'te yeni bir okul açmak için girişimler başlatmıştır (Veinstein 1999:75).

Selanik'teki Yahudi eğitim kurumlarının yenileşmesinde Avrupa Yahudilerinin rolü büyüktür. Rotschild ve Baron Hirsch gibi uluslararası bazı Yahudi sermayedarlarının öncülüğünde, 1860 yılında Paris'te kurulan *Alliance Israelite Universelle* Cemiyeti Yahudilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde okullar açmayı temel strateji olarak benimsemiş; kuruluşundan itibaren birkaç on yıl içinde Yakınoğu ve Ortadoğu'da 150'ye yakın okuldan oluşan bir ağ kurmayı başarmıştır. Bu yüzyılın sonuna kadar yalnızca Selanik'te açılan Alyans okulları yedi tanededir (Arus ve Balı 2001:366). ilk ve orta öğretim düzeyindeki bu okullara Avrupa'dan öğretmenler gönderilmiştir (Tercüman-ı Hakikat Sayı 2:1).

Dinsel ve laik öğretimi birleştiren ve öğretim dili Fransızca olan Alyans okullarında, meslek eğitimi yanında, Türkçe dâhil olmak üzere, Yunanca, Almanca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca ve İbranice dilleri de öğretiliyordu. Selanik Yahudileri, *Alliance* mektepleri sayesinde, 19. yüzyılın ikinci yarısında tam anlamıyla bir eğitim rönesansı yaşamıştır. Ortaylı (1996)'ya göre Musevi mektepleri, Fransızca-Türkçe karma eğitimleriyle Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan sonraki yabancı okulların çift dilli eğitimine erkenden bir Türkçü model oluşturmuştur. Birçoğu geniş havlular, muntazam ve ferah binalardan oluşan ve iyi bir mimariye sahip olan bu okullarda, öğrencilerin bedensel ve

ruhsal açıdan sağlıklarına uygun bir eğitim ortamı sunulmaktaydı (Çocuk Bahçesi Sayı 5:10).

Yahudi zenginleri tarafından benimsenen ve desteklenen yenilikçi okullar, Mutlakiyet döneminde tam bir patlama yapmıştır. 19. Yüzyılda, Selanik'te açılan okul sayısı 64'ü bulmaktaydı (Çocuk Bahçesi, 28:5). 1903 tarihli *Journal de Selanique* gazetesinin verdiği bir istatistiğe göre kentte 24 Müslüman okuluna karşılık, 60 Musevi okulu bulunmaktaydı. Bunlar dışında Bulgarların 5, Sırpların 3, Romenlerin 2, okulu vardır. Ayrıca 5 Fransız, 4 İtalyan, 1 İngiliz, 1 Alman okulu bulunuyordu (Journal de Selanique 1903).

19. yüzyılda Selanik'teki Musevilerle Türkler arasında dikkati çekici bir etkileşim bulunmaktadır. Bu etkileşimin katalizörü *ticaret* ve *dil* olmuştur. Zira asırlar boyunca, kapalı bir cemaat olarak yaşayan Yahudiler, ticari hayatın canlanmasıyla birlikte, uzun yıllar ilgi göstermedikleri Türkçe'yi öğrenmeye başlamışlardır. Musevi mektepleri, programlarına Türkçeyi dâhil etmişler, bazı Türk öğretmenlere görev vermişlerdir (Çocuk Bahçesi, 30:5). *Federiko Filarde* adlı Yahudi okulunda lisan dersleri için geliştirdiği yeni bir öğretim yöntemiyle Yahudilere Türkçe öğreten Şemsi Efendi, bu girişiminden dolayı dönemin Padişahı Abdülhamit tarafından bir nişanla ödüllendirmiştir (Çocuk Bahçesi, 29:4). Türk edebiyatının önemli isimlerinden *Ahmet Rasim* de Yahudi mekteplerinde Türkçe öğretmenliği yapmış, *Ameli*, *Nazari Talimi Lisan-ı Osmani* adlı eserini bu okullarda Türkçenin öğretimi için kaleme almıştır (Ergin 1977:1041).

Yahudiler Osmanlıca'yı öğrenmek için dil dernekleri kurmuşlardır. İstanbul'da Yahudi cemaatinin önde gelenleri tarafından kurulan bir cemiyet vasıtasıyla birçok kimse Osmanlıca öğrenmiştir. Osmanlıca'nın Yahudi gençlerine öğretimi konusunda kimi özendirici girişimler de bulunmaktadır. Örneğin Alyans mektebi mezunları tarafından kurulan *Eski Şakirdler Cemiyeti* Osmanlıca'yı iyi öğrenenlere 30 Frank ödül vaat etmiştir (Çocuk Bahçesi sayı 26:15).

Selanikli Türkler, azınlık okullarından etkilenmişlerdir. Bu etkilenmenin en tipik göstergesi, Müslüman Türklerden bazılarının çocuklarını azınlık okullarına göndermesidir. Daha önce tecrübe edilmemiş bir yenilik olan bu durum, çoğunluk tarafından yadırganmıştır. Ancak belli sayıda Türk öğrenci, Selanik'te Alman, İngiliz, Fransız ve İtalyanlar tarafından açılan okullara devam etmiştir. Avrupa'daki benzerlerine eşdeğer bu okullar, Türk çocuklarının Batıyı tanımalarına fırsat vermiştir. Tanzimat yıllarında İstanbul'da Fransızlar tarafından açılan ve sayıları 19'u bulan kız okullarına da İstanbul'daki varlıklı Türk ailelerinin kızları devam etmiştir (Akyüz 1999:14).

Bu durum karşısında bazı eğitimciler ve devlet yetkilileri, daha gelişmiş eğitim kurumları meydana getirebilmek için arayış içerisine girmişlerdir. Birçoğu azınlık okullarında okumuş ve burada modern öğretim yöntemlerini tanımış genç eğitimcilerden oluşan küçük bir grup, geleneksel mekteplere alternatif küçük

okullar açma yolunu seçmişlerdir. Yenilikçi eğitim anlayışının öncüleri olan bu grubun temsil ettiği düşünsel akım, “usul-i cedid” sloganıyla 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devletindeki geleneksel eğitim kurumlarının dönüştürülmesinde etkili olmuştur. Grubun üyeleri arasında Şemsi Efendi ile birlikte, İsmail Hakkı, Derviş Efendi, Abd-i Kamil, İbn-i Kamil ve Vehbi Efendi yer alır.

19. yüzyılın ikinci yarısında Selanik’te, özel okulların ağırlıkta olduğu modernleşmeci bir eğitim akımı vardı. Selanik’te yenilikçi eğitim veren ilk sıbyan mektebi 1872 yılında açılmıştı. Selanik’teki yenilikçi okullarının öncüsü *Şemsi Efendi Mektebi*’nin programı, dönemin geleneksel sıbyan mekteplerinden oldukça farklıydı. Okulun programında Kuran, Yazı, Ahlak ve Farsça ile birlikte, Coğrafya, Hesap ve Tarih dersleri de bulunmaktaydı (Etfal Degisi, 10:3-4). Şemsi Efendi Mektebi bir süre sonra Selanik’in önde gelen zenginlerinden oluşan 13 kişilik bir encümen tarafından daha büyük kapasiteli bir okula dönüştürülmüş, 1877 yılında ortaokul düzeyine çıkarılarak *Mekteb-i Terakki* adını almıştır. 1880 yılında lise düzeyine çıkarılan okul, verdiği eğitimin kalitesi sayesinde Selanik’in en gözde okullarından biri haline gelmiş okula bir de yatılı bölüm eklenmiştir (Çocuk Bahçesi, 27:12).

Türkler eliyle Selanik’te açılan bir diğer özel okul, 1885 tarihinde öğretime başlayan *Feyz-i Sıbyan Mektebidir*. İlk açıldığında 50 öğrencisi ve dört sınıfı bulunan okul, 1885 – 1886 öğretim yılından itibaren her yıl bir üst sınıf ilave edilmek suretiyle, 1890 yılında dördü iptidai, dördü rüşdi olmak üzere sekiz sınıflık bir ilköğretim okuluna dönüştürülmüş, daha sonra bir de idadi bölümü açılmıştır (Çocuklara Rehber, 47:69). Bu okulda geleneksel okullarda olmayan bir çok yenilik bulunmaktadır. Bu yenilikler arasında öğrenciler tarafından büyük ilgi gören okul tiyatrosu ve her akşam öğrencilerin fen ve sosyal konulardaki bilgilerini öğretmen gözetiminde tartışmalarını kapsayan *divan* uygulaması ilk akla gelenlerdir (Çocuklara Rehber, 25:7). Okulda, uygulamalı eğitime önem verilmiş, Avrupa’dan çeşitli *eşya koleksiyonları*, hayvan ve bitkilere ait *renkli levhalar* ve *ders malzemeleri* getirtilmiştir (Çocuk Bahçesi, 3:6). Okulda öğrencilerin aletlerle çalışmalarına imkânı veren bir *spor tesisi*, Kimya dersleri için bir *laboratuvar*, öğrencilerin okula devamlarının izlenmesi, tembellik ve kayıtsızlıklarının tespit edilerek, öğrenci dosyalarına işlenmesini sağlayacak bir *rehberlik bürosu* bulunmaktadır. Zengin bir programa sahip okul programında Fransızca dersine yer verilmiş, Fransızca’yı daha iyi öğretmek amacıyla İsviçre’den öğretmenler getirtilmiş, son iki sınıfta bulunan öğrencilere teneffüs aralarında Fransızca konuşmaları mecbur tutulmuştur (Ülke Eğitiminde 90. Yıl: 20).

Okulun Yalılar semtinde açılan şubesinde *okul öncesi* eğitimin ilk kurumsal örneği olan bir Ana Sınıfı (*Sal de Zil*) bulunmaktadır (Çocuk Bahçesi, 9:10). Okul bahçesinin bir köşesinde açılan *ana mektebi* müdürlüğüne İsviçre’den bir kadın öğretmen getirtilmiştir. Feyz-i Sıbyan’da öğrencilerin bilgilerini geliştirmek ve ödevlerini yapmak amacıyla *akşam müzakereleri* adıyla bir

uygulama bulunmaktaydı. Üç saat süren müzakerelere okulun öğrencisi olmayanlar ücret karşılığında katılabilmekteydi. Müzakerelere katılmayı özendirmek amacıyla, hademeler tarafından evlerinden alınıp müzakerelerin bitiminde tekrar evlerine bırakan bir *servis* hizmeti bile veriliyordu. Derslerin Türkçe, Fransızca ve Almanca verildiği müzakerelere Musevi ve Hristiyan öğrenciler de katılabiliyordu (Çocuk Bahçesi, 3.16). Bu uygulama bugünlerde tartışma konusu olan etüd merkezleri ve dershanecilik için ilk örnek niteliğindedir. Azınlıkları okula yaklaştıran bir diğer uygulama, okul Mezunları Cemiyeti tarafından fakir öğrenciler yararına Musevi tiyatrosuna (Societe Philodramatique Israelite) temsiller verdirmesiydi (Journal de Selanique, 1906). Sağladığı nitelikli eğitim uygulamaları ve yatılı olması nedeniyle bu okula Selanik dışından, Bağdat ve Trablusgarp gibi uzak vilayetlerden bile öğrenciler geliyordu (Ülke Eğitiminde 90. Yıl:20).

Selanik'te etkileşimin ortaya çıkardığı bir diğer örnek, *ticaret mekteplerinin* açılmasıdır. Bu dönemde okullarda ticaret öğretilmesi önce Yahudi okullarında başlamıştı. 19. yüzyılın ikinci yarısında Selanik'te Yahudiler eliyle açılan *Hadika-i Maarif, Musevi Franko Alman Mektebi* ve *Kommersiyal İsrailiyat Mektebi* gibi okullar, ağırlıklı olarak ticaret eğitimi veriyordu. Bir süre sonra Türkler tarafından açılan özel okullarda da ticaret öğretimi verilmeye başlanması, etkileşim için iyi bir örnekti. Nitekim Fezziye ve Yedigâr-ı Terakki Mekteplerinin ortak girişimleri sonucunda, ağırlıklı olarak ticaret öğretimi verecek bir okul açılması kararı alınmış, Maarif tahsisatından yıllık yüzelli Osmanlı Lirası kaynak ayrılarak, Selanik'teki başka bir okul bünyesinde ticaret konularına ağırlık veren özel bir sınıf oluşturulmuştur. Çok yoğun ilgi gösterilmesi üzerine, açılan bu sınıf *Selanik Ticaret Mektebi* adıyla müstakil bir okula dönüştürülmüştür. (Çocuk Bahçesi 28:13). Okula, Selanik dışından idadi mezunları, Fransızca okuma yazma bilenler ve ticarete ilgi duyanlar kayıt yaptırabiliyordu. Bu okul, her yönüyle Avrupa okullarını örnek alıyordu. Öyleki, okulun programı Avrupa'daki benzerlerinin incelenmesiyle oluşturulmuş, yabancı dil derslerini vermek amacıyla Almanya'dan Profesör Neftel ile Fransa'dan Şövalye görevlendirilmişti. Öğretimin Türkçe yapıldığı okulda *Usul Defteri* dersi Fransızca olarak okutulmaktaydı (Çocuk Bahçesi 29:15). İki yıl süreli olan okulun Programında Fransızca ve Almanca gibi yabancı dillerin yanında Usul defteri, İktisat, Ticaret Tarihi, Ekonomi Coğrafyası, Ticaret Kurum ve Kuralları, Ziraat, Tercüme Usulü, Yazışma Usulü, Ticaret Hesabı, Ticaret Tarihi, Maliye Bilgisi, İktisat Bilimi, Deniz Ticaret Kanunu, Sanayi Kimyası, Ticari Mallar gibi dersler bulunuyordu (Çocuk Bahçesi 28:13).

Selanik'te açılan modern özel okullarda, Türk eğitiminin yenileşmesinde önemli katkıları olan kadın eğitimciler de bulunmaktadır. Bunlar arasında; Selanik İnas Rüşdiyesi öğretmenlerinden *İsmet Hanım*, Köprülü İnas Mektebi baş muallimesi olarak görev yapan ve daha sonra Hamidiye İnas Mektebi müdiresi olarak atanan *Fatma Hanım*, Çocuk ve kadın eğitimi konularında eserler veren ve dönemin çocuk dergilerinde makale ve şiirleri yayınlanan *Nigar Hanım* ve Fezz-i Sıbyan

Mektebi öğretmenlerinden eğitimci ve yazar kişiliğe sahip *Nüzhet Hanım* gelmektedir (Çocuklara Rehber 15:7).

19. yüzyılın ikinci yarısında Selanik'teki etkileşimin önemli ayaklarından bir tanesi Yahudi okullarında Türkçe öğretilmesi çabasıdır. Bu konudaki ilk adımı *Famanto Mektebi* atmış, okul müdürü Moiz Efendi büyük çaba göstermiştir (Ergin 1977:1041). Bu yıllarda Selanik'te Museviler tarafından açılan diğer okullarda da Türkçe öğretimine yer verilmektedir. Bu okullardan *Salamon Musevi Mektebi*, *Hadika-i Maarif Mektebi* önde gelen okullardır. Leon Gatriyo tarafından açılan ve Müslümanlarla birlikte Hıristiyan çocukları da kabul eden Özel *Musevi Franko Alman Mektebinde* Osmanlıca yanında Fransızca, İngilizce ve Almanca dilleri de öğretilmiştir (Çocuk Bahçesi, 5:10). 1890 yılında Yanu Alşa tarafından açılan ve ticaret öğretimine ağırlık veren *Kommersiyal İsrailiyat Mektebinde* açılan *ana sınıfında* küçük yaşlardaki çocuklara Türkçe öğretimi verilmektedir (Çocuk bahçesi, 9:10). Türkçe öğretimi veren bir diğer okul, *Yakova Alçık Mektebidir*.

Türkler tarafından çıkarılan dergilerde Musevi mekteplerini tanıtıcı ve övücü yazılara yer verilmiştir. Örneğin Çocuk Bahçesi adlı bir dergi, Selanik'teki *Franko Alman Mektebi* hakkında bir haber yapmış, okulda Türkçe, Fransızca, İngilizce ve Almanca dillerinin öğretildiğini, öğrencilerinin Osmanlıca'yı anadilleri gibi konuştuklarını yazmıştır (Çocuk bahçesi, 5:10). Derginin bir başka sayısında Yalılarda Madam Poli tarafından yönetilen Musevi mektebi tanıtılmış, kız ve erkek toplam yüz öğrencinin olduğu okulda Türkçe, İtalyanca ve Fransızca öğretildiği yazılmıştır (Çocuk bahçesi, 9:10). Bir başka dergide İstanbul Hasköyde açılan *Şule-i Maarif* adlı Musevi mektebi övülmüştür (Çocuklara Mahsus Gazete, 46:7). Türk dergilerinde övülen bir başka okul Selanik'teki *Yakov Alçık Musevi Mektebidir* (Çocuklara Rehber, 16:7).

İzmir ve Etkileşim

Kozmopolit bir toplum yapısına sahip olan İzmir Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşan üç büyük azınlık grubu ile ticaret için gelen çok sayıda yabancıyı bünyesinde barındırmaktadır. İzmir, ticarete elverişli limanı ve dinamik toplum yapısı sayesinde, Avrupa ile iyi bir etkileşim kurabilmiş birkaç Osmanlı kentinden biridir. Esasen çok kültürlü kozmopolit yapısı, İzmir'e karşılıklı etkileşim için iyi bir fırsat tanımıştır. Etkileşimin en fazla görüldüğü alanlar ise başta ticaret olmak üzere basın, edebiyat, kültür ve eğitimidir.

İzmir, bazı konularda İstanbul ve Selanik'ten daha öncü durumdaydı. Örneğin toplumlar arası etkileşimi sağlayan Tiyatro ilk defa İzmir'de kurulmuştu. Avrupa'yla sıkı temas içinde bulunan azınlıklar ve ticaret kolonileri, İzmir'e tiyatroyu oldukça erken bir dönemde getirmişti. Frenk mahallerindeki tiyatro temsillerinin tarihi 17. yüzyıla kadar uzanmaktaydı. Osmanlı sınırları içinde ilk müstakil tiyatro binası 1830 yılında Rumlar tarafından İzmir'de inşa edilmiştir. Yabancı ve azınlıkların ilgi gösterdiği tiyatrolara önceleri yerli halktan yalnızca Fransızca veya Rumca bilenler katılırken, Ermeni tiyatrolarının Türkçe temsil

vermesiyle daha fazla Türk seyirci tiyatroya yönelmiş, bu sayede Türkler arasında zamanla belirli bir tiyatro izleyici kitlesi oluşmuştur (Huyugüzel 2000:7). Ermenilere ait *Benliyan* ve *Manıkyan* tiyatroları II. Abdülhamit döneminde her Ramazanda İzmir'e gelerek temsil vermiştir. Gördüğü ilgi nedeniyle Tiyatro sahibi Benliyan Efendi, 1890 yılında İzmir'de bir tiyatro kumpanyası kurmuştur (Huyugüzel 1988:115-130). Meşrutiyet yıllarında İzmir'de tiyatro hayatı canlanmış, bu yıllarda azınlıklardan etkilenen Türkler yerli tiyatro kumpanyaları kurmaya başlamışlardır.

19. yüzyılın ikinci yarısında İzmir'de Türkler ve azınlıklar, karşılıklı olarak, birbirlerinin çıkardıkları gazetelerde yazılar yazmışlardır. Azınlıklara mensup bazı gazeteciler, Türkçe-Rumca, Türkçe-Musevice gazete ve dergiler çıkarmışlardır. Tanınmış Türk yazarlardan Halit Ziya, Mahmut Fuat, Bıçakçızade Hakkı, Ömer Selahattin, Orhan Rahmi Gökçe Halikarnas Balıkcısı gibi Türk aydınları yanında, Musevi azınlığa mensup Gad Franko, Avram Galanti, Selim Mizrahi, Pertev Levi bu süreçte rol oynayan önemli isimlerdir. Öte yandan Rum azınlığa mensup Çürükçüoğlu Nikolaki, İstavri Fikri, Panayot Mümtaz gibi yazarların da Türklerle kurduğu yakın ilişki dikkat çekicidir. Bunlar arasında Corci Bubli, Grigorios Karydis ve Moiz Fresko zikretmeye değer isimlerdir (Huyugüzel 2000:6).

İzmir'de Dil ve Etkileşim

İzmir'de yaşayan azınlıklarla Türkler arasındaki etkileşimin önemli bir diğer ayağını *dil* oluşturur. Azınlıklar, önceleri Osmanlı diline ilgisiz kalmışlardır. Örneğin 1865 yılında İzmir'i ziyaret eden Sultan Abdülaziz, 50 yıldan beri Bornova semtinde yaşayan M. Whittal'ın villasına konuk olmuş, ancak ev sahibi padişahla tek kelime Türkçe konuşamamıştır. Azınlıkların Türkçeye karşı ilgileri 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamış; entelektüel seviyesi yüksek birçok azınlık mensubu gazeteci, eğitimci ve aydın Türkçe öğrenmiş ve kendi cemaatlerine Türkçeyi öğrenme tavsiyesinde bulunmuştur. Selim Mizrahi gibi Yahudi eğitimcilerin başını çektiği bir grup Musevi, eğitim dilinin Türkçe olmasını savunmuştur (Ahenk 1901).

Dil yoluyla etkileşime katkıda bulunan Musevi asıllı bir diğer isim Aron De Yosef Hazan'dır. 1848 yılında İzmir'de doğan ve iyi bir eğitim gören Aron Hazan, Alliance İsrailite Universalle'nin İzmir'de açtığı okulda uzun süre öğretmenlik yapmış, burada Yahudi çocuklarına Türkçe dersleri vermiştir (Benbanaste 1988:273). Hazan, Türkçenin Yahudiler arasında yaygınlaşmasını sağlamak ve Osmanlı politikasını savunmak için Fransızca bir gazete çıkarmış; bu davranışı nedeniyle Devlet tarafından ödüllendirilmiştir (Hizmet 1890).

Etkileşime öncülük yapan bir diğer Osmanlı aydını Avram Galanti'dir. Galanti, Yeni Mecmua, Büyük Mecmua, Tarih-i Osman-i Encümeni Mecmuası, Darülfunun Edebiyat Fakültesi Mecmuası gibi dergiler yanında Tanin, Vakit, Akşam ve Vatan gibi dönemin popüler gazetelerinde yazılar yazmıştır. Fransızca'dan tercüme eğitimle ilgili makaleler yazan Galanti, İzmir'deki

Darulirfan adlı özel Türk okulunda bir süre Fransızca öğretmenliğı yapmıştır (Huyugüzel 2000:79-83). Moiz Fresko Museviler arasında Türkçenin yaygınlaşması için çaba göstermiş, Üstad adlı Türkçe bir gazete yayınlamıştır. Selim Mizrahi ise Musevi çocukları için Türkçe öğretim yapan bir okul açmış, ayrıca Türk okullarında öğretmenlik yapmıştır. İzmir’de açılan *Hadika-i Maarif* adlı ticaret okulunda ekonomi dersleri veren Mizrahi, Hizmet ve Ahenk gazetelerinde eğitim, dil ve ticaret konularında yazılar yazmıştır (Huyugüzel 2000:540-541). Hizmet ve Ahenk gazetelerinde yazılar yazan bir diğer Musevi aydın Gad Franko, eğitim ve hukuk alanında çeşitli eserler kaleme almıştır. (Huyugüzel 2000:159-160).

19. yüzyılda Türkler ile Rumlar arasında şaşırtıcı bir yakınlaşma görülür. Gazetecilerin başını çektiğı bir grup Rum aydını, Türk okullarında öğretmenlik yapmış, gazetelerde Türkçe yazılar yayınlamışlardır. Panayot Mümtaz bu grup için verilebilecek iyi bir örnektir (Ahenk 20 Ocak 1914). İzmir İdadisinde Rumca öğretmenliğı yapan Panayot Fransızca ve Rumca gazetelerden yaptığı çevirileri İzmir gazetesinde yayınlamış; daha sonra Türk ve Rum halklarını kaynaştırmak amacıyla İmtiyaz adlı bir dergi çıkarmıştır (Huyugüzel 2000:498). Almanya’da eğitim gören Çürükçüoğlu Nikolaki hem Türkçe hem Fransızca gazetelerde muhabirlik ve sorumlu müdürlük yapmıştır. 1850’den sonra İstanbul’a yerleşen ve 40 yıl boyunca Anatolia adlı bir gazete çıkaran Rum gazeteci Misailidis, Karaman Rumlarının kültürel seviyesinin artmasında ve ana dili olarak kullandıkları Türkçenin gelişmesinde etkili olmuştur. Türkçe romanlar kaleme alan Misailidis, eserlerinde sentezci bir üslup kullanmış, Antik Yunandan ve Hıristiyan dünyasından birçok kültür malzemesi yanında, Türk-İslam geleneğinden ve folklorundan da yararlanmıştır. O, yaptığı hizmetler ve Osmanlı Devletine bağlılığı Sultan II. Abdülhamit tarafından ödüllendirilmiştir (Huyugüzel 2000:143-144).

Yunanlı gazeteci Girigorias Krydis İzmir’de 1877 yılında önce İzmir adlı Türkçe bir gazeteyi daha sonra İzmir’in ilk Türkçe mizah gazetesi Kara Sinan’ı çıkarmıştır (Gara 1994:115-122). Karydis, çıkardığı gazetelerde Türk dostu yazılar yayınlamış, dil ve kültürle ilgili yazılara yer vermiştir. Karydis, kurduğu matbaada Türkçe, Fransızca ve Rumca eserler yayınlayarak, İzmir’in kültürel hayatına katkı sağlamıştır. İzmir’in kültür hayatına önemli katkılarda bulunan bir diğer aydın, Matyos Mamuryan’dır. Tahsilini Paris’te tamamlayan ve Fransızca ile birlikte İngilizceyi de bilen Mamuryan, çeşitli ders kitapları yanında çoğu İngilizceden ve Fransızcadan Ermeniceye tercüme edilen romanlar yayınlamıştır (Ahenk 1901). İzmir’de yaşayan ve Türklerle yakın ilişki kuran Ermeni asıllı Corci Bubli, Türkçe gazeteler çıkarmış, Namık Kemal ve Abdülhak Hamit’le yakın dostluk kurmuştur. Sorbon Hukuk Fakültesini bitiren Bubli Hizmet gazetesinde yazılar yazmış, bir süre sonra İntibah adıyla Türkçe bir gazete çıkarmıştır (Huyugüzel 2000:124-125).

İzmir’deki dilsel etkileşimin bir diğer boyutu, 19. yüzyılın ikinci yarısında bütün etnik grupların çocuklarına çok sayıda dil öğretme çabası içinde olmalarıdır.

Bilinçli Osmanlı tebaası, başta Fransızca olmak üzere İngilizce, Latince, Arapça ve Farsça gibi dillerin öğretilmesi için çaba gösterilmişlerdir. Okul programlarına birden fazla yabancı dil dersi konmuş, yalnızca dil öğretimi için okullar açılmıştır. Bu yıllarda İzmir'de açılan dil okullarından birisi, İngilizler tarafından 1848 tarihinde Bornova'da kurulan Bournabat English College, bir diğeri Mr. Maclahlen'in girişimleriyle açılan American International Collegedir. Amerikan Koleji olarak bilinen okul, İzmir'in eğitim hayatında önemli bir yere sahiptir. Okulda, Yunanca ile birlikte, Fransızca eğitim veren bir Enstitü bulunmaktadır (Tutsak 2002:49).

İzmir'de Modern Okullar ve Etkileşim

İzmir'de eğitim alanındaki gerçek etkileşim, modern okulların açılmasından sonra başlamıştır. İzmir'de eğitim kurumlarının modernleşmesinde Levantenler ve yerli Rumlar öncülük yapmışlardır. Önce, Rumlar ve daha sonra da diğer azınlıklar, Avrupa okullarını örnek alarak, 19. yüzyılın ilk yarısında, tıpkı Selanik'te olduğu gibi ticaret ve dil öğretimine ağırlık veren okullar açmışlardır. Bunlardan ilki 1821'deki Agros'da açılan Öğretmen Okuludur. Buradan yetişen öğretmenler köy okullarına gönderilmişlerdir (Kansu 1930:47). Rumlar tarafından açılan bir diğer okul Özel Ticaret Mektebidir. Bornova'da açılan bu okulda öğrencilerin jimnastik yapacakları bir salon bulunmakta ve okulun programında İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Modern Yunanca, Türkçe, Farsça, Rumca ve Latince gibi dilleri yer almaktadır (<http://izmiraum.ege.edu.tr/tarihce.html>). İzmir'de, ticaret eğitimi vermek üzere açılan ve dil öğretimine de önem veren Aroni Ticaret Mektebi' ile 1860 yılında açılan Renieri Hususi Mektebi'ni de saymak gerekir.

İzmir'de yabancılar ve azınlıklar tarafından açılan okullara giden Türk çocukları mezun olduktan sonra Türk okullarında öğretmenlik yapmışlar; burada gördükleri yöntemleri uygulamak suretiyle, Türk eğitim anlayışını etkilemişlerdir.

İzmir'de Türkler tarafından Darulirfan, Selimiye ve Lisan ve Ticaret adıyla üç özel okul açılmıştır. Türklerin Ticaret ve Dil okulları açmalarında, bu okulların çok daha erken bir dönemde Rumlar tarafından açılmış olması etkili olmuştur. Ancak Türklerin İzmir'de eğitim alanındaki yenileşme çabaları, Rum okullarından yaklaşık elli yıllık bir gecikmeyle başlayabilmiştir. 1873 yılında açılan Teshiliye Mektebi İzmir'de yeni usulde eğitim veren ilk iptidai mekteptir (Tutsak 2002:117). İzmir'de açılan bir diğer yenilikçi okul, 1874 yılında açılan Namazgâh İnas Mektebidir. 150 öğrencisine tek bir öğretmenle eğitim veren ve sadece tek sınıftan ibaret olan bu okul, dönemin eğitimcileri arasında eleştiri konusu olmuştur (Ahenk 1902).

Musevi asıllı Sadi Muallim, İstanbul Hukuk Mektebini bitirdikten sonra 1888 yılında Siroz İdadisi Lisan-ı Osmani ve Farisi muallimliğine tayin olmuştur. 1901 yılında Musevi mektebinde ve ayrıca Bulgar mektebinde Osmanlıca öğretmenliği yapmıştır (Huyugüzel 2000:522-524). Öte yandan Fransızca

öğrenen ve çeşitli okullarda Fransızca öğretmenliğı yapan bazı Türk edebiyatçıları da eğıtsel etkileşime katkı sağlamıştır. Bunlardan bir tanesi İzmir’de çeşitli okullarda Fransızca öğretmenliğı yapan edebiyatçımız Halit Ziya Uşaklıgil, diğeri ise İzmir İdadisinde Rumca öğretmenliğı yapan Mehmet Zihni’dir (Ahenk 1899).

Azınlıkların Türkleri etkilediğı bir başka konu, eğitim için çocukların yurtdışına gönderilmesidir. Özellikle Ermeniler tarafından benimsenen bu uygulama sayesinde, 19. yüzyılda birçok Ermeni çocuğı okumak için Avrupa’ya ve bilhassa Fransa’ya gönderilmiştir (Tutsak 2002:49). İzmirli bazı zengin aileler de öğrenim için çocuklarını Avrupa’ya göndermişlerdir. Katip Zade Ahmet Efendi’nin oğlu Talat Bey hukuk tahsili için 1860 yılında Fransa’ya gönderilmiştir (Tutsak 2002:48). Benzer durum Selanik için de geçerlidir. 1904 yılında Rumeli Vilayeti Müfettişi Hasan Hilmi Bey Padişaha gönderdiği bir mektupta, Selanik’te bir kısmı ticaretle uğraşan ve bir kısmı da yabancı firmalarda muhasebe ya da kâtiplik gibi görevler yapan Müslüman gençlerden her yıl 15-20 kadarının bilgilenmek ve üst düzey yönetici olmak için İsviçre ve Fransa gibi ülkelere gittiklerini, mali durumu iyi olmayanların ise Selanik’te bulunan Fransa, İtalya, Romanya ve Rum ticaret Mekteplerine devam ettiklerini ve her iki durumda da öğrencilerin düşüncelerinin bozulmakta olduğunu yazmıştır (Sandalcı 2005:94).

Türklerle azınlıklar arasındaki etkileşimde simgesel bir yeri olan bazı isimler bulunmaktadır. Bunların başında Avram Galanti gelir. Osmanlı Devletinin yenilikçi okulları rüşdiye ve idadi mekteplerine devam ederek, iyi derecede Türkçe öğrenen ve Fransızca’yı iyi bilen Galanti, Türkçe eğitim veren Tiferet İsrail adıyla bir okulun açılmasına öncülük etmiş, aynı zamanda, Türk okullarında Fransızca ve matematik öğretmenliğı yapmıştır (Huyugüzel 2000:80). Musevi okullarında Türkçe dersleri veren bir diğeri Yahudi aydın Gad Franko Milas’taki Hamidiye Musevi Mektebinde Türkçe ve Fransızca öğretmenliğı yapmış, eğitimle ilgili çeşitli resmi görevlerde bulunmuş; seçildiğı İzmir Maarif Meclisi üyeliğı sırasında İzmir’de yeni okulların açılmasında çaba göstermiştir (Ahenk, 7 Kasım 1909). Franko İrfan ve Terbiye Bahisleri C.I, Muallimlere İrfan ve Terbiye Bahisleri, Terbiye-i İradiye, Tetebbuat: İlm-i Terbiye ve İlm-i Ahval-i Ruh C.I, Yunan-ı Kadimde Terbiye Nazariyeleri, Jean Jack Rousseau’nun Terbiye Nazariyeler gibi eğitimle ilgili kitaplar yazmıştır (Huyugüzel 2000:161-162).

İzmir’de cemaatler arasındaki etkileşime örnek gösterilecek önemli bir başka Musevi Mehmet Hulusi’dir. Alyans İsrailite ve Karataş Musevi Mekteplerinde yıllarca Osmanlıca öğretmenliğı yapmış, daha sonra İstanbul’da Mekatib-i Rüşdiye müfettişliğine tayin edilmiştir (Ahenk 1899). Moiz Fresko, 1886 yılında açılan Musevi okulu Keter Tora’nın (Türkçe kaynaklarda Sertac-ı Mezhep) müdürlüğü yanında, Fransızca öğretmenliğı de yapmıştır. Okul Türkçe öğretim yaptığı için Halil Rifat Paşa tarafından himaye edilmiştir. Moiz Fresko, İstanbul Hasköy’deki Şule-i Maarif adlı özel okulu canlandırarak, burada Türkçe öğretim

yapılmasını sağlamıştır. İstanbul Darulmuallimin Fransızca öğretmenliği ve İstanbul resmi mektepler Fransızca müfettişliği görevi de yapan Fresko, Cumhuriyetten sonra da devlet okullarında görev yapan ender şahsiyetlerdendir (Huyugüzel 2000:428-429).

Evangelinos Misailidis İzmir’de bir matbaa kurarak, Yunan alfabesiyle Karamanlı Türkçesinin edebiyat örneklerinden olan İrfanname ve Mahzen-i Ulum gibi Türkçe eserler yayınlamış, Rum okullarında Türkçe öğretmenliği yapmıştır (Huyugüzel 2000:141). Ermeni eğitimci Hamazasp Hakiyan, 1892 yılında Edirne İdadisi müdür muavinliğine atanmış ve bu okulda cebir, hesap ve mihanik öğretmenliği yapmıştır. Hakiyan, 1896 yılında İzmir İdadisine atanmış ve burada malumat-ı nafia, riyaziye, hendese, kimya ve hıfzıssıhha dersleri vermiştir. Hakiyan 1909’da Maarif Nezareti İdadi mektepler Müfettişliğine tayin edilmiş, daha sonra Maarif Nezareti Umumi Müfettişliğine terfi etmiştir. Hakiyan’ın yaklaşık onbeş civarında kitabı yayınlanmıştır. Bunlar arasında Amel-i Hendese (1909), Resimli İlm-i Hesap Dersleri (1913), Yeni Usul Resimli Hesap Dersleri (1916) İlk Hendese Dersleri (1918) sayılabilir (Huyugüzel 2000:189-192).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Çok kadim bir gelenek olan eğitsel etkileşimin ilk somut örnekleri Antik Yunan dönemine kadar uzanmaktadır. Yunana filozoflarının doğu dünyasından etkilenecek kaleme aldıkları eserlerle başlayan etkileşim, Ortaçağda İslam dünyasının Grekçe ve eski Mısır eserlerini Arapça’ya çevirmesiyle devam etmiştir. Etkileşimin en belirgin izleri, aydınlanma sonrası Avrupa ile diğer ülkeler arasında görülür. Örneğin 17. ve 18. yüzyıllarda başta Alman prenslikleri olmak üzere Rusya Hollanda, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerden birçok eğitimci başka ülkelerin eğitim sistemlerini inceleyen seyahatler yapmışlardır. 19. Yüzyıla gelindiğinde eğitsel etkileşimi bilimsel bir temele oturtan eserler ortaya çıkmaya başlamıştır. Fransız düşünür Jullien, İngiltere, İtalya, Mısır ve İsviçre’ye yaptığı seyahatlerden sonra eğitim alanında uluslararası işbirliği yapılmasını öneren ünlü eserini yazmıştır. Bu yüzyılda Avrupada eğitsel etkileşim kapsamında ülkeler arasında işbirliği çalışmaları da yapılmıştır. Örneğin Napolyon’un Fransa’da başlattığı eğitim reformunu Almanya’da uygulamak isteyen Niemayer, Fransız Eğitim Bakanı Victor Cousin’i 1817, 1822 ve 1831 yıllarında Almanya’ya gönderirken, F.W. Thierisch, 1830-1836 arasında Hollanda, Belçika ve Fransa’ya geziler yaparak eğitim sistemlerini Almanlara tanıtmıştır. Tolstoy ve Uşinski de 1862-63 yıllarında birçok Avrupa ülkesine seyahatler yaparak, eğitim sistemlerini Rusya’da anlatmışlardır.

Türkler eğitsel etkileşime en fazla açık olan milletlerden biridir. Türklerin, fethettikleri ülkelerde hâkimiyet kurarken, mevcut kültür konusundaki anlayış ve hoşgörüsü bunda etkili olmuştur. Bu etkileşim, güçlü uygarlıkların Türkler üzerinde yarattığı dönüştürme süreci olduğu kadar, akılcı bir gereksinime dayalı, zengin bir tecrübe birikimine de yol açmıştır. Türklerin farklı uygarlıklarla

etkileşim içinde olmaları, onların dışı açık değişimci özelliklerinin bir yansıması olarak görülebilir.

Türk eğitim tarihindeki en büyük etkileşim, 19. yüzyılda gündeme gelmiştir. Bu yüzyılda görülen etkileşimin temel özelliği, doğrudan bir etkileşim olmasıdır. 18. Yüzyıldan itibaren Batılı uzmanlar tarafından verilen raporlar yoluyla başlayan etkileşim daha sonra fiilen onlardan yararlanma şeklinde sürmüştür. Nitekim II. Mahmut'un, 1836'da Alman imparatoru III. Wilhelm'den öğretmen istemesi üzerine Helmuth von Moltke, Köpke, Laue, Mühlbach, Vincke ve Fischer'den oluşan bir grup İstanbul'a gönderilmiştir. Bu uygulamayı II. Mahmut döneminde Fransızca'nın öğrenilmesi için 1821'de Bâb-ı Ali'de bir Tercüme Odası'nın açılması, 1830 yılından itibaren eğitim için Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi izlemiştir. Avrupa ile etkileşimde Avrupa'yı yakından tanıyan devlet adamları'nın, aslen Avrupa kökenli olup Müslümanlığı seçen ve Osmanlı tebaasına geçen aydınlar'ın ve Osmanlı topraklarında yaşayan ve Avrupa ile yakın ilişkiler içerisinde bulunan azınlıklar'ın büyük etkisi olmuştur. Örneğin Selanik'teki özel okullar, her bakımdan Türk eğitim kurumlarında modern öğretim anlayışının yerleşmesi açısından öncülük yapmışlardır. Bu dönemde açılan özel okullar, gerek eğitim anlayışları ve gerekse eğitim dışı faaliyetleri ile Türk eğitim sistemine birçok yenilik getirmişlerdir.

Osmanlı toplumunun dinsel, ırksal ve kültürel açıdan farklı unsurları bünyesinde taşıyan heterojen toplum yapısı, kültürel etkileşimi kolaylaştırmıştır. Türkler ve azınlıklar, karşılıklı olarak, birbirlerinin çıkardıkları gazetelerde yazılar yazmış, azınlıklara mensup bazı gazeteciler, Türkçe-Rumca, Türkçe-Musevice gazete ve dergiler çıkarmışlardır. Bu çağda yaşanan etkileşimler dikkate alındığında, az çok entegrasyon kavramına denk düşecek bir gelişmeden söz edilebilir. Entegrasyon sürecinde belirleyici kültür Avrupa kültürüdür ve Avrupa'da yaşanan değişimin Osmanlı'nın temel kurumlarına transfer çabası dikkat çekicidir. Kültürel ve ideolojik kutuplaşmaların yaygın olduğu 19. yüzyıl, paradoksal biçimde ulusçulukla kozmopolit Osmanlılık düşüncesinin aynı anda gelişmesine şahit olmuştur. Bu yüzyılın ikinci yarısında farklı etnik ve dini gruplar arasında temeli Türk diline ve Avrupa kültürüne açılmaya dayanan bir eğitim ve kozmopolit bir Osmanlı seçkinler grubu doğup gelişmiştir.

KAYNAKLAR

- Ahenk*, nr. 4049, 7 Teşrin-i sani/Kasım 1909.
Ahenk, nr. 752, 2 Şubat 1899.
Ahenk, nr.1342, 13 Kanunisani/Ocak 1901.
Ahenk, nr.1349, 19 Kanun-i Sani/Ocak 1901.
Ahenk, nr.5329, 20 Kanunisani/Ocak 1914.
Ahenk, nr.926, 1 Eylül 1899.
Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, (Başlangıçtan 2001'e), İstanbul, 2001.
Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, (Başlangıçtan 2007'ye), İstanbul, 2007.
Akyüz, Y. (1999). Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in Yetişmesi ve Meslek Hayatı? *Milli Eğitim*. 143: ?

- Akyüz, Y. (2000). Eğitimde Çağdaşlaşmaya Katkısı Açısından Selim Sabit Efendi ve Öğretmenlere Kılavuz Başlıklı Eseri. *Uluslararası Vize Tarih ve Kültür Sempozyumu*. Vize: Beta Basım A.Ş.
- Anastasiadou, Meropi, *Selanik (1830-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.
- Andreas M. Kazamias, *Education and the Quest Modernity in Turkey*, London, 1966.
- Arus Yumul ve Rıfat N Balı, “*Ermeni ve Yahudi Cemaatlerinde Siyasal Düşünceler*”, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Arus Yumul ve Rıfat N Balı, “*Ermeni ve Yahudi Cemaatlerinde Siyasal Düşünceler*”, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, İletişim yayınları İstanbul, 2001.
- Ay, Mehtap, *Paris Mekteb-i Osmanisi’nin Kuruluş, Amaç ve İşlevi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- Benbanaste, Nesim, *Örneklerle Türk Musevi Basımının Tarihiçesi*, İstanbul, 1988.
- Berker, Aziz, *Türkiyede İlk Öğretim*, M.E.B., Ankara, 1945.
- Berkes, Niyazi, *The Development of Secularism in Turkey*, Montreal: McGill University Press, 1964.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.
- Çocuk Bahçesi*, Sayılar: 3, 5, 9, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31.
- Çocuklara Mahsus Gazete*, 6 Ramazan 1314, Sayı 46, s.7.
- Çocuklara Rehber*, Sayılar: 13, 15, 16, 25, 47, 49.
- Doğan, İsmail, *Akıllı Küçük*, İstanbul, 2000, ss. 228-230.
- Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, C3-4, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.
- Ergin, Osman, *İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve San’at Müesseseleri Dolayısıyla Türk Maarif Tarihi*, Cilt 1-2, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s. 541-542.
- Ergün, Mustafa, “*Türk Eğitiminin Batılaşmasını Belirleyen Dinamikler*”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. 6, Sayı. 17 (Mart 1990).
- Etfal Dergisi* (1875), Sayı 10.
- Gara, Eleni, “*The Grek Newspapers of İzmir and the Eastern Crisis of 1875-1878*”, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu*, İzmir, 1994, s.115-122; Huyugüzel, a.g.e., (2000), ss. 163-164.
- Genç, M. Ali, *Türk Resminin Batılılaşma Sürecinde D Grubu Ressamlarının Rolü*, Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2006.
- Güvenç, Bozkurt, *History of Turkish Education*, s.22; (<http://www.yok.gov.tr/webeng/histedu/histredu.html>)
- Haydaroğlu, İ. Polat, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar*, Ankara, 1990, s.186.
- Heper, Metin, “*19.yüzyıl Osmanlı Bürokrasisi*”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul, 1989, s. 247-248.
- Hizmet*, nr.406, 6 Aralık 1890.
<http://izmiraum.ege.edu.tr/tarihce.html>
- Huyugüzel, Ö. Faruk, “*İzmir’de İlk Tiyatro Faaliyetleri ve Sultan II. Abdulhamit Devrinde Tiyatro Hayatı*”, Mehmet Kaplan İçin, Ankara, 1988, ss.115-130.
- Huyugüzel, Ö. Faruk, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000.
- İyice, Semavi, *Atatürk’ün Doğduğu Yıllarda Selanik*, Doğumunun Yüzyüncü Yılına Armağan (Ayrı Basım), İstanbul, 1981, s. 466; J. Hitz, *Beschreibung der Europäischen Turkei, nebst einer allgemeinen Übersicht des ganzen Türkischen Reichs*, München, 1828.
- Journal de Selanik*, 01 Şubat 1906.
- Journal de Selanik*, 13 Temmuz 1903.
- Kansu, N. Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi*, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1930.

- Karabulut, M, *Batılılaşma Açısından Tanzimat Dönemi Türk Romanı*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2008.
- Koçer, Hasan, Ali, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul, 1970.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, 1984.
- Maarif-i Umumiye Nizamnamesi* 1287 (1869).
- Münif, “*Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyan*”, *Mecmua-i Fünun*, İstanbul, Sayı 5, ss.176-185.
- Ortaylı, İlber, “*Maarifin 150 Yılındaki Serencamı*”, *Yeni Türkiye*, Eğitim Özel Sayısı, 1996, Sayı 7, s.465.
- Özbek, Nimet, *Türkiye’deki Yabancı Öğrenim ve Öğretim Özgürlüğü*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayını, Ankara, 2000.
- Özcengiz, Zuhul, *Kuruluş Döneminde Türk Operası* (19. Yüzyıl Ortasından 1950’ye Kadar), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006.
- Özkan, S. H. (2010). Osmanlı Devletinde Yabancı Dil Eğitimi, *Turkish Studies*, 5/3.
- Parlak, T. (1986). *Yeni Asrın Selanik Yılları*. İzmir.
- Sandalcı, M. (2005). *Feyz-i Sıbyan’dan Işık’a Feyziye Mektepleri Tarihi*. İstanbul: Feyziye Mekteplei Vakfı..
- Selanik Vilayet Salnamesi*, 1307 (1891).
- Soysal, İ. (1983). 1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı. *Belleten*. XLVI, 20-38.
- Şimşek, H. (2002). *Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Şişman, A. (1989). Mekteb-i Osmânî. *Journal of Ottoman Studies/Osmanlı Araştırmaları*, IV, 83-160.
- Takvim-i Vekayi*, 23 Muharrem 1287 (25 Nisan 1870) Sayı 1216.
- Tasvir-i Efkar*, 22 Temmuz 1281, sayı 218, s. 1-3
- Terakki Gazetesi*, 12 Haziran 1869, Sayı 167, s. 1
- Tercüman-i Hakikat Dergisi*, Sayı 2, s. 1
- Tutsak, S. (2002). *İzmir’de Eğitim ve Eğitimciler (1850–1950)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Unat, F. R. (1964). *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Ülke Eğitiminde 90. Yıl (1885-1975)*. İstanbul: Feyziye Mektepleri Vakfı.
- Veinstein, G. (1999). *Selanik (1850- 1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

SUMMARY

Throughout history all societies have more or less been in mutual interaction with other cultures. When Turkish people are in question, we can refer to their essential educational background as well as an obvious historical cultural interaction. This interaction has led to a profound accumulation of experience. The historical journey of Turks intersected mainly with the components of three great civilizations. These civilizations are *the Far Eastern* (Chinese and Indian) *Civilization* before they adopted Islam, *the Middle Eastern* (Arabic, Persian and Islamic) *Civilization* after they adopted Islam and *the Western* (European) *Civilization*, which they had close relationship with in the 19th century. These three great civilizations have been effective in the alterations of the ideas and activities of Turkish people towards education at specific periods. The fact that Turks have been in interaction with various civilizations can be considered as a reflection of their extrovert and innovative characterization.

This study aims at searching the educational interactions in the Ottoman Empire and putting forward to the intellectual bases of educational interaction as well as its concrete indicators in detail. The research has been conducted with scanning method through examining the documents. Basic sources of the research are formal documents related to the topic, other research conducted on this period and periodicals which contain essential information on this issue.

In the 19th Century Istanbul, Izmir and Salonika were three crucial cities, which reinforced the intellectual bases of educational interaction. With the help of this interaction, some important alterations took place mainly in fields of literature, art and traditional Turkish music. Medical School (Tıphane-i Amire ve Cerrahane-i Mamure), opened in 1826, started training in French under the direction of Sade de Calère in Topkapı Palace. Another school with a training program based on French Military College was Mekteb-I Harbiye. This school was rearranged by Von der Goltz, a German citizen, in 1884. Besides, in 1842 with the help of a Prussian expert, Military Veterinarian School and in 1847 in charge of American, French and Armenian experts Agricultural School were opened. In these schools, European teachers were assigned. At this period, foreign language training was initiated at civil schools and French lesson was included in the curriculum of Mekteb-ı Maarif-i Adliye, which was opened in 1839. During the period of Abdulhamit II, French became obligatory in Junior High Schools. In Mekteb-I Sultani, opened in 1868, all the courses were taught in French. The principal and most of the teachers were French. In Salonika, where educational interaction was strong, new and modern schools were opened by the minorities. Secular Intellectuals, who were trained in the West and adopted Western values, contributed the establishment of these schools. Turks from Salonika were influenced by minority schools. Some of the Muslim Turkish people sent their children to minority schools, and some of the training people who were trained in these schools opened private schools. For the first time school theatre was organized in these schools, and applied training was

considered important. Colorful boards and course materials were brought from Europe. In order to give better French education, teachers from Switzerland were brought. One other interaction center was İzmir during the 19th century. During the second half of 19th century, significant interactions appeared in İzmir in fields of media, literature, culture and education and Turks and the Greek mutually wrote in each other's newspapers. Besides the well-known Turkish intellectuals and authors such as Halit Ziya, Mahmut Fuat, Bıçakçızade Hakkı, Ömer Selahattin, Orhan Rahmi Gökçe Halikarnas Balıkcısı, some Jewish intellectuals such as Gad Franko, Avram Galanti, Selim Mizrahi, PertevLeviplayed an important role during this time.

The most important interaction in Turkish education history was seen during the 19th century. In the Ottoman Empire the existence of a heterogenic society, which had various elements regarding religious, ethnical and cultural aspects, eased cultural interaction. A direct interaction with Europe was seenduring this century. This interaction, initiated with the reports submitted by the Western experts, continued by actively benefiting from them. With the aim of carrying out military reforms, Mahmut II called for qualified experts from German Emperor Wilhelm III, hence a group including HelmuthvonMoltke, Köpke, Laue, Mühlbach, Vinckeand Fischerwere sent to İstanbul. Moreover, during the period of Mahmut II, a *translation office* was opened in Bâb-ı Ali in 1821. In 1830 totally 43 students, twenty six of whom were Muslim and seventeen of whom were non-Muslim were sent to Europe for training. In the process of interaction with Europe *statesman* who knew Europe well, *intellectuals* who were originally from Europe but converted to Islam and became a citizen of the Ottoman Empire, and *minorities* who lived in the Ottoman Empire and had close relationships with Europe had a great impact. In Salonika the private schools which were inspired by the minority schools led to many innovations and reforms in Turkish education system through their understanding of education and their activities apart from training. The 19th century paradoxically witnessed the evolution of nationalism and cosmopolitan ottomanismat the same time. During the second half of this century, among various ethnical and religious groups, a cosmopolitan Ottoman privileged group, whose ideas were based on Turkish language and adopting European culture, came into existence.